

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ILMIY DUNYOQARASHNI
SHAKLLANTIRISHDA FANLARARO MUNOSABATLAR**

Xolboyeva Gulnora Anorboyevna p.f.n., dots.

**JDPI Boshlang'ich ta'lim
metodikasi kafedrasini mudiri**

Annatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni shakllantirish metodikasini takomillashtirish bo'yicha boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni fanlararo shakllantirish, muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, fanlararo, milliy dastur, dars, o'quvchi, diqqat, didaktik materiallar, kitob.

Ta'lim sohasidagi davlatimiz olib borayotgan siyosatning tub ijrosini ta'minlovchi shaxs - pedagog kadrlarimiz hisoblanadi. Bugungi kunda pedagoglarimizda qanday xususiyatlar shakllanish kerak? Pedagoglar ta'lim - tarbiya jarayonini olib borishda nimalarga e'tibor qaratish lozim? O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabat qanday shakllarda namoyon bo'lish kerak? kabi qator savollar tug'ilishi tabiiy xoldir.

Yuqoridagi savollarga javob topish, o'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars o'tish o'qituvchilarga alohida ma'suliyat yuklaydi.

Uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini hisoblangan boshlang'ich ta'lim tizimini takomillashtirish kichik maktab yoshdagi o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning sifat jihatidan yangi konsepsiyalarni amaliyotga joriy etilishini talab qilmoqda. Eng muhim ustuvor yo'nalish sifatida boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini yangicha yondashuvlar asosida shakllantirish, ularning o'rganish istaklari va talablarini inobatga olgan holda o'quv fanlarining yangi avlodini yaratish, xorijiy tillarni o'rganish, axborot va axborot kommunikatsion texnologiyalarini kafolatlangan tarzda o'zlashtirish, ta'lim oluvchilarning individualligini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini himoya qilish va mustahkamlashdan iborat.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29-oktyabrda qabul qilingan "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-576-sonli Qonunning 2-moddasi "Yoshlarni ilm-fan va ilmiy faoliyatga jalb etish"¹, deb nomlanadi.

Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da ham [Davlat dasturi](#) ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori ishlab chiqildi. Qarorda 2020 — 2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash milliy dasturi ishlab chiqildi.

Mamlakatimiz umumta'lim maktablari Milliy o'quv dasturiga asoslangan me'yoriy hujjatlarda tabiat va jamiyatning o'zaro aloqadorligini uyg'unlashtirish, atrof-muhitga mas'uliyat hissini shakllantirish kabi jarayonlar o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni fanlararo aloqadorlik asosida takomillashtirish muhim vazifa sifatida e'tirof etilgan.

Boshlang'ich sinflarda darsni chuqur o'zlashtirishga, vaqtdan unumli foydalanishga, dars sifati va samaradorligini oshirishga tabiiy va ijtimoiy fanlarni integratsiyalash orqali erishish mumkin.

Bugungi kunda o'qituvchilarning darsda natijaga erishish imkoniyatlari o'quvchilar diqqatini e'tiborga olgan holda darsni tashkil qilishlariga bog'liq. Chunki har qanday aqliy faoliyat teran diqqat orqaligina samarali o'zlashtiriladi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni fanlararo shakllantirish maqsadida pedagogik jarayonning didaktik imkoniyatlari (bilish, o'rganish, amalda sinab ko'rish, fikrlash, mushohada qilish) yuqori darajadagi fikrlash mustaqilligining (tushunish, fikrlash, qarorlar qabul qilish) namoyon bo'lishiga ustuvorlik berish asosida takomillashtiriladi.

Bilish - bu atrofimizdagi dunyo haqida bilim va tushuncha olish jarayonidir. U turli manbalardan ma'lumotlarni faol idrok etish, tahlil qilish, talqin qilish va olishni o'z ichiga oladi. Bilish nafaqat tabiiy ma'lumotlarni olish bilan cheklanib qolmaydi, balki fikrlash, tahlil qilish va ma'no yaratish jarayonlarini ham o'z ichiga oladi.

Bilim didaktik jarayonning asosiy elementi bo'lib, ta'lim asosini yaratadi.

Didaktik imkoniyat sifatida bilim o'rganish uchun mazmun, kontekst va katalizator bo'lib xizmat qiladi. Bilimni didaktik imkoniyat sifatida tarkibni boyitish,

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29-октябрда қабул қилинган "Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида"ги ўРҚ-576-сонли Қонуннинг 2-моддаси

kontekstualizatsiya, masala yechish, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash kabi jarayonlar bilan amaliyotga kiritish mumkin.

O'rganish - ta'limning mohiyati bo'lib xizmat qiladigan chuqur didaktik imkoniyatdir. Bu shaxslar bilim, ko'nikma va munosabatlarni egallash, o'zlashtirish Ilmiy dunyoqarashni fanlararo shakllantirish maqsadida pedagogik jarayonning didaktik imkoniyatlari bilish, o'rganish va amalda sinab ko'rish fikrlash va qo'llash jarayonidir.

Didaktik imkoniyat sifatida o'rganish o'sish va rivojlanish uchun ko'plab yo'llarni taklif etadi. Amalda sinab ko'rish - fanlararo ilmiy dunyoqarashni shakllantirish uchun muhim didaktik imkoniyat bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu yondashuv nazariy bilimlarni real jarayonlarda qo'llash, tajribalar o'tkazish, tanqidiy fikrlashni va turli fanlardan tushunchalarni sintez qilishni rag'batlantiradigan amaliy faoliyat bilan shug'ullanishni o'z ichiga oladi.

Fikrlash - pedagogik jarayonda, ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni fanlararo shakllantirishga qaratilgan kuchli didaktik vositadir. Fikrlashning turli shakllarini rag'batlantirish tanqidiy izlanish, muammolarni hal qilish, ijodkorlik va tushunchalarni fanlar bo'yicha bog'lash qobiliyatiga yordam beradi.

Mushohada qilish - pedagogik jarayonda, ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni fanlararo shakllantirishga qaratilgan aqliy faoliyat turi sifatida didaktik imkoniyatdir. Mushohada qilish qobiliyatlari boshlang'ich sinf o'quvchilarida atrof-muhit bilan aloqada bo'lishga, aloqalarni o'rnatishga va atrofdagi dunyoni chuqurroq tushunishga, diqqatning faoliyatini mustahkamlashga imkon beradi. Ushbu didaktik imkoniyatlar yordamida yuqori darajadagi fikrlash mustaqilligini namoyon qiluvchi omillar tushunish, fikrlash, qarorlar qabul qilish namoyon bo'la oladi.

Ilmiy dunyoqarashni fanlararo shakllantirish maqsadida pedagogik jarayonning didaktik imkoniyatlari (bilish, o'rganish, amalda sinab ko'rish, fikrlash, mushohada qilish) yuqori darajadagi fikrlash mustaqilligining namoyon bo'lishi asosida amalga oshirish mumkin. Pedagoglarning diqqati, uning turlari va xususiyatlari haqida yetarli bilimga ega bo'lishlari va buni dars jarayonida hisobga olishlari ta'limda natijaga erishishlari uchun muhim hisoblanadi [43; 104-b.]. Ilmiy jihatdan diqqat deb, ongni bir nuqtaga to'plab, muayyan bir obyektga faol qaratilishini tushunamiz.

Diqqat-idrok, xotira, tafakkur nutq va xayol, singari alohida psixik jarayon bo'lmay balki, ilmiy dunyoqarash jarayonlarining sifatini ta'minlovchi ichki faollikdir. Ya'ni diqqat uzluksiz ta'limning asosiy bog'ini hisoblangan boshlang'ish sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda samaradorlikni ta'minlovchi ko'prik vazifasini bajaruvchi vositadir.

Shuning uchun ham diqqat har qanday faoliyatning zaruriy sharti hisoblanadi. Unda olish lozim bo'lgan materialga qanchalik kuchli sur'atda qaratilgan bo'lsa, u shunchalik tez va puxta esda qoladi. Boshlang'ish sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda diqqatning roli ularning umumiy kognitiv rivojlanishi va akademik muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Diqqat tushunchisiga mavzudan kelib chiqqan holda quyidagicha ta'rif berish mumkin. Diqqat - bu chalg'itadigan narsalarga e'tibor bermasdan, o'z xabardorligini ma'lum bir stimul, vazifa yoki ma'lumotga qaratishning bilim jarayonini anglatadi.

Boshlang'ich ta'lim kontekstida, diqqat ta'limning turli jihatlarida, shu jumladan, mavzu integratsiyasida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Diqqatning boshlang'ish sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni fanlararo shakllantirishda quyidagicha ta'sir turlari mavjud. Muammoni hal qilish va tanqidiy fikrlash: diqqat muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va tanqidiy fikrlashni qo'llab - quvvatlaydi. Shuningdek, mavzular fanlararo o'qitilganda yohud bir-biriga bog'langan holda berilganda o'quvchilarda ko'pincha bilimlarning bir nechta sohalaridan chizishni talab qiladigan murakkab jarayonlariga duch kelishadi. Ularning tegishli tafsilotlarga e'tibor berish, ma'lumotlarni tahlil qilish va yechimlarni sintez qilish qobiliyati ushbu muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun juda muhimdir.

Xotirani mustahkamlash: diqqat muhim ma'lumotlarga e'tibor qaratish orqali xotirani mustahkamlashga yordam beradi. Integratsiyalashgan mavzular xotirani saqlashni kuchaytirishi mumkin, chunki boshlang'ich sinf o'quvchilarida turli fanlarning tegishli tushunchalari o'rtasida uyushmalar tuzatiladi. Ushbu o'zaro bog'liq bilimlar tarmog'i boshlang'ich sinf o'quvchilariga baholash va real dasturlarda ma'lumotni yanada samarali eslab qolishga yordam beradi.

Kognitiv moslashuvchanlik: diqqat kognitiv moslashuvchanlikni rivojlantiradi, bu o'quvchilarga mavzular o'rtasida almashish va turli xil o'quv muhitlariga moslashish imkonini beradi.

Fanlar integratsiyasi o'quvchilarni turli xil fikrlash usullari o'rtasida muammosiz o'tishga undaydi, ularning turli vazifalarni hal qilish qobiliyatini oshiradi.

Diqqat boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ilmiy dunyoqarashni fanlararo shakllantirishda pedagogik jarayonning didaktik imkoniyatlarini bilish, o'rganish, amalda sinab ko'rish, fikrlash, mushohada qilishni shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Kognitiv moslashuvchanlikni rivojlantiradi va ichki motivatsiyani rivojlantiradi. O'qituvchilar o'quvchilarni turli fanlarning o'zaro bog'liqligini ko'rishga va dunyo haqida har tomonlama tushunishni rivojlantirishga undaydigan yaxlit va samarali o'quv tajribalarini yaratish uchun diqqat kuchidan foydalanishlari mumkin. Shu bilan birgalikda ushbu jarayonlarda diqqatning xosilasi bo'lmish xotiraning ham ahamiyati katta. Ko'pincha ayrim o'quvchilarda xotiraning zaifligi, tez va puxta esda saqlab qololmasligi to'g'risidagi shikoyatlari tahlil qilib ko'rilganda, esda yaxshi saqlab qololmasliklarining sababi ular diqqatining bo'shligida, tarqoqligida va zaifligida ekanligi ma'lum bo'ladi.

O'quvchilarning dars materiallarini muvaffaqiyat bilan o'zlashtirishlari, ular diqqatining yoki xotiraning qanchalik darajada taraqqiy etganligiga bog'liq. Akademik K.D.Ushinskiyning aytishicha: "Diqqat ruhiy hayotimizning shunday yagona bir eshigidirki, ongimizga kirib keladigan ma'lumotlarning barchasi shu eshik orqali o'tib kiradi".

Ta'lim olayotgan ko'plab o'quvchilarning fanlarni o'zlashtira olmasligi bilan bog'liq muammolar sababini, avvalo, ular diqqatining yetarli darajada taraqqiy etmaganligidan dalolat beradi. Dunyoqarash tabiat, jamiyat va tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimidir.

Mazkur tizim doirasida ijtimoiy-g'oyaviy, falsafiy, iqtisodiy, tabiiy-ilmiy, ma'naviy-axloqiy, estetik, huquqiy va ekologik bilimlar negizida shakllangan e'tiqodlar asosiy tarkibiy unsurlar sifatida namoyon bo'ladi.

Dunyoqarash insonning o'zini va dunyoni zaruriy ravishda anglashi hamda baholashi asosida shakllanadi. Bu jihatdan dunyoqarash voqelikning inson ongidagi subyektiv in'ikosidir. Ayrim individning ongi bilan bog'langan individual dunyoqarash, muayyan ijtimoiy guruh, qatlam, sinf, millat va jamiyat miqyosidagi ijtimoiy ong bilan bog'langan ijtimoiy dunyoqarash mavjud. Bular bir-birini to'ldiradi, bir-biriga ta'sir qiladi, bir-birini rivojlantiradi. Shaxsning dunyoni anglashi orqali uning o'zini anglashi ham shakllanib boradi. Shu tariqa dunyo haqidagi barcha bilimlar yuksak darajada umumlashtiriladi va yaxlit dunyoqarash shakllanadi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29-oktyabrda qabul qilingan "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-576-sonli Qonunning 2-moddasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 2 martdagi PF-5953-son Farmoni
3. Prezidentining 2019 yil 8 - oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'limini 2030 yilgacha rivojlantirish kantseptiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli farmoni
4. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 29-oktyabrdagi "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-576-sonli Qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonuni xujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi / 30.10.2019 y, 03/19/576//3970-son.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 - oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'limini 2030 yilgacha rivojlantirish kantseptiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli farmoni [www.lex/uz](http://www.lex.uz).
6. Djuraev R.X., Turg'unov S.T., Ta'lim menejmenti.-T.: «Voriz-Nashriyot», 2006 y.
7. Xolboyeva, G. (2020). Boshlangich sinf o'quvchilarda o'qish va tushunish malakasini shakllantirishni takomillashtirish. Arxiv Nauchnykh Publikatsiy JSPI.
8. Bolalar adabiyoti. Darslik M.Jumaboev. Toshkent-2010y.

9. Ona tili o'qitish metodikasi. Darslik. S.Matchonov, X.G'ulomova va boshqalar.

Toshkent-2020y.

